

ՏԱՍՆԵՐՈՐԿ ՏԱՐԻ

ՄԵՆԿ

Տարեկան դիմում 10 բուր, կես տարվան 6 բուր:
 Առանձին համարները 5 կոպեկով:
 Թիֆլիսում գրվում են միմյանի նմանակները մեջ:
 Գտարարարության գիտում են ուղղակի
 Тифлис. Редакция «Менк»

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
 (Բացի կիրակի և տոն օրերից)
 Ցայտարարութիւն ընդունում է ամեն իզուով:
 Ցայտարարութիւնների համար գնում են
 խրատնային բառին 2 կոպեկ:

ԲՈՎԱՆՎԱԿՈՒԹԻՒՆ

Հայոց խնդիրը.—ՆԵՐՏԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Ներքին լուրերը.—ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. «Վազրէ» լրագիրը և հայերի թիւը: Նախկին թիւերը: Նամակ Պարսկաստանից:—ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ:—ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ:—ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ Նամակ թիւերի մասին:

ՀԱՅՈՑ ԽՆԴԻՐ

Այժմ երբ Հայոց խնդիրը հերթական խնդիր է դարձել արեւելեան խնդիրների շարքում, ամեն տեսակ հակասող տեղեկութիւններ ենք լսում այդ խնդրի վերաբերութեամբ:

Մի կողմից կարգում ենք լրագիրներում թէ Անգլիայի ներկայացուցիչ Կ. Պոլսի մէջ լորդ Կիւֆըրին, ստացել է իր կառավարութեանց հրահանգներ ամեն կերպ նպաստել Հայոց խնդրի անյապող և աջող լուծվելուն, իսկ միւս կողմից կարգում ենք որ նոյն լորդ Կիւֆըրին ամենին հակված չէ Հայաստանի մէջ Հայ, կամ առհասարակ քրիստոնէայ նահանգապետ նշանակվելուն:

Ահա ինչ ենք կարգում այդ մասին ուռւ «Պօրիաբոզ» լրագրում:
 «Հայաստանը շարունակում է սպասել

խոստացած վերանորոգութիւններին Հայոց պարտաւոր Ներքին ներկայացրեց անգլիական դեսպան, լորդ Կիւֆըրինին, այն վերանորոգութիւնների ծրագիրը, որոնց մէջ կարիք ունի Հայաստանը: Նա խորհուրդ է տալիս նշանակել Հայոց նահանգների մէջ մի քրիստոնէայ նահանգապետ և առաջարկում է այդ պաշտօնի համար Նուբար-փաշային, նմանապէս խորհուրդ է տալիս ընտրել գաւառների գլխավորներին մասամբ մահմետականներից քրիստոնէայ օգնականներով, մասամբ քրիստոնէաներից, մահմետական օգնականներով, նայելով այս կամ այն գաւառի մէջ երկու գաւառութիւններին պատկանող ազգաբնակչութեան թւական փոխադարձ յարաբերութեանը: Բայց լորդ Կիւֆըրին այն կարծիքի է թէ Հայաստանի մահմետական ազգաբնակչութիւնը անչափ մեծ է և անյարմար կը լինէր նշանակել այդ երկու գաւառներին նահանգապետ: Գործը կը մնայ նոյն դրութեան մէջ, ինչ դրութեան մէջ էր դարեւրդից առաջ, ինչ դրութեան մէջ է և այժմ: Մենք հրաժարվում ենք հաւատալ անգամ այդ լուրին, որովհետեւ չենք կարծում որ Անգլիան և լորդ Կիւֆըրին կամենում էին միայն խաղաղ Հայոց ժողովրդի հետ: Եթէ կայ, առհասարակ, Հայոց խնդիր, եթէ հոգում են Հայաստանի բարեկարգութեան մասին, ո՞ւմ մասին գլխավորապէս հոգում են,—ճշմարիտ քրիստոնէաների, թէ ճշմարիտ մահմետականների մասին: Ի՞նչ կը նշանակէ բարեկարգելով Հայաստանը, իշխանու-

նայ նահանգապետ: Պատրիարքը աւելացրեց, որ իր ծրագրի ընդունելը կապահովեցնէր Հայերի հաւատարմութիւնը սուլթանին:»

Այդ լուրը կարգաւոր յետոյ մարդը կամայ ակամայ հարցնում է. արդեօք դա մի սուտ լուր է, թէ լորդ Կիւֆըրին և Անգլիայի բոլոր աշխատութիւնները Հայաստանի օգտին կեղծաւորութիւն էին: Ի՞նչ օգուտ կարող են բերել թիւրքաց Հայաստանի մինչև անգամ ամենաբարեկեցիկ վերանորոգութիւնները, եթէ այդ նահանգի մէջ նշանակվի մի մահմետական, մի թիւրք պաշտօնեայ, մի թիւրք փաշա, որպէս նահանգապետ: Գործը կը մնայ նոյն դրութեան մէջ, ինչ դրութեան մէջ էր դարեւրդից առաջ, ինչ դրութեան մէջ է և այժմ: Մենք հրաժարվում ենք հաւատալ անգամ այդ լուրին, որովհետեւ չենք կարծում որ միայն խաղաղ Հայոց ժողովրդի հետ: Եթէ կայ, առհասարակ, Հայոց խնդիր, եթէ հոգում են Հայաստանի բարեկարգութեան մասին, ո՞ւմ մասին գլխավորապէս հոգում են,—ճշմարիտ քրիստոնէաների, թէ ճշմարիտ մահմետականների մասին: Ի՞նչ կը նշանակէ բարեկարգելով Հայաստանը, իշխանու-

թիւնը մայ քրիստոնէաներին թշնամի թիւրք փաշայի ձեռքը: Կա ծաղր է, թէ ի՞նչ բան է:

Վերջապէս այդ էլ սխալ է, թէ Հայերը բուն Հայաստանում, այսինքն այն չորս վիլայեթներում, որոնց համար ինքնավարութիւն է պահանջվում, մահմետականներից փոքրամասն լինելու Բոլոր վիճակագրութիւնները ցոյց տուեցին թէ այդ չորս վիլայեթներում հայերը, մինչև անգամ չը հաշուելով երկրի միւս քրիստոնէաներին՝ ասորիներին, յոյներին և ոչ—մահմետականներին, օրինակ երկրներին, հրէաներին և այլն, բազմաթիւ են քան թէ մահմետականները:

Կարծեալ մի հարց, արդեօք կարելի է հաւատալ թէ լորդ Կիւֆըրին, լուսաւորված եւրոպացին, հետեւէր նոյն լորդկային, որին հետեւում էր թիւրքաց արտաքին գործերի նախկին մինիստր, Արեւելք-փաշան, գլխավորապէս ուղարկելու դարձնելով ոչ թէ ազգութեան, ցեղի, այլ կրօնի վրա և մոռանալով որ բուն Հայաստանի մահմետական բնակիչների մեծ մասը, ինչպէս շատ իրաւացի կերպով նկատել է այս օրերս և «Թուրքալ ԳՕրիս» լրագիրը, ցեղով, ազգութեամբ հայեր են:

Լիբանանի մէջ, նոյնպէս և Բօլգարիայի մէջ

Բ Ա Ն Ա Ս Ի Ր Ա Կ Ա Ն

ՆԱՄԱԿ ԹԻՒՐԻՒՄՅԵՑ

Կ. Պոլսի, 22 օգոստոսի

«Մշակի» գոյութիւնը սկսելու օրից ի վեր, երբ ուսանողների կենքի բոլորսնամ և հոտած հաստ կեղևը սկսվեց փշրվել ամեն ծայրերից Կիւֆըրի Արժուրու անդադր նետած ուժգին քարերով, այդ ներսված կենքի արձակած ժամանակ գոլորշիներից շլչլված, շատ բթամիտներ սկսեցին ամեն կողմից աղաղակել թէ՛ «Ինչ է անում մեզ հետ այս մարդը. ո՞ր է տանում նա մեզ. նա փշրում է ամեն բան, բայց ոչինչ չէ շինում» և այն և այլն: Ինչպէս ձեռք յայտնի է, այս տեսակ մարդիկ դեռ կան մեր մէջ և այժմ ևս. և դժբախտաբար այսպիսիներն են, որոնց ուղեղի բոլոր ուժը սպառված է ինքնապաշտութեան, ներթափանցութեան, ապականութեան և սահմանափակ շահերի բոլոր ծանրութեամբ. բայց փառք Աստուծոյ, որ նոր սերնդի վրա հասնելով, այդպիսիների թիւը օրից օր նուազելու վրա է:

Ճիշտ նոյն դրութիւնն է ներկայացնում այժմ Կ. Պոլսի ձեռք աշխատակցի այստեղ գալու օրից ի վեր: Տեսնելով և յայտնելով ձեռք սոցա անհուն և աննրբելի թերութիւնները (որը կատարելու համար, յուսով եմ, հարկաւոր չէ ունենալ ոչ մի առանձին սրահայեցողութիւն, ոչ էլ մի գերբնական տաղանդ, այլ սոսկ ամենայնպէս լոգիկա և դիտողութիւն), նոյնպէս խօսելով այդ թերութիւնների մասին իրանց սեփական լրագիրների մէջ, սուք վերջ ի վերջոյ այնչափ վերթուան իրանց քննից, որ միանգամայն չը կարողանալով հասկանալ միմեանց յետեղ լսածները և ոչ էլ պատասխանել նոցա, սկսեցին վերջապէս բռնել նոյն դիրքը, ինչ բռնեցին ուսանողների խաւարամիտները Կիւֆըր Արժուրու վերաբերմամբ, ասելով օրինակ թէ՛ «այսպէս խօսող և անխնայ հարուստ մարդը կարող է լինել միայն ազգի թշնամին. թէ սա մի փեսայի օրհնանայ է, որը եկել է մեզ մօտ մի գաղտնի նպատակաւ մեր բոլոր մեծ» և «պատկառելի» հաստատութիւն:

Երբ քանդելու և կործանելու համար և այն և այն այս տեսակ հարկեր ու մէկ բաներ, որոնց լսեց Մշակը ամենայն ճշգրտութեամբ նոյնպէս իր գոյութեան առնելու սկզբներում: Այս ճշգրտութիւնը այնչափ դարձանալի է, որ ինչպէս Մշակի դէմ արտուած է բոլոր բարձրագոյնները ուսանողների մէջ միայն նոքա էին, որոնց խիղճը կեղտոտ էր և ԲԵԼՅԵ ՎԵ ԿՍՄՍ, նոյնպէս այդ կերպ խօսողները այժմ այստեղ հասարակութեան մէջ ամենամիտասակար, շահամու և անուանարկ ճանաչվածներն են: Այսպիսիներն մի ըստ միով համարելը և անուանելը շատ պատիւ կարող էր բերել նոցա անշնորհութեան համար Մշակի ընթերցողներին սուղ, վասն որոյ կը բաւականանում միայն յիշելով մի խրատաբար մի ազգային ժողովի երեսփոխան, որոնք ամենքից շատ նախանձախնդիր եղողներն են Կ. Պոլսի հայերի պատիւին Մշակի աշխատակցի այս բուռը և «անիրաւացի» յարձակմանց դէմ:

Այդ խնդրերը նա է, որը մինչև հիմայ կը ընդունում է թէ՛ նա նոյն հաստատութեամբ իր լրագիրը կը շարունակէ հրատարակել, եթէ նա ունենայ նաև մի հատ բաժանորդ. այդ մարդը «Թէրջիմնի Լիքեբար» լրագիրն է, որ ամենականոնաւոր կերպով ստանում է Հաստուի միջնորդութեամբ զանազան եղուխոսական կոնգրեսացիաներից իր նշանաւոր հասցիով, Ֆրանսիայից արտաքսած և Հայաստանի փոխադրվելու նպատակաւ ժամանակաւորապէս այստեղ պատասխարկված եղուխոսական շահերը պաշտպանելու համար: Իսկ ազգային ժողովի արդէն Էամենայտնիք երեսփոխանը ձեռք էլ լաւ յայտնի է այժմ, երբ Ստեփան Փափագեանի անունը երկու անգամ յիշվել է Մշակի մէջ: Ահա իրարի մի հետաքրքիր երեւոյթ, որը ուսանողների համար առաջին անգամից դժուարութեամբ կարող է հասկացվել երևակայեցեք, որ այդ անձը արդէն մի քանի տարի շարունակ Մուշի երեսփոխանն է ազգային ժողովի մէջ, չը լինելով ինքը ոչ մէկի և ոչ էլ Մուշը տեսած կամ ձանաչող մի մարդ: Ինչո՞ւ. որովհետեւ «սահմանադրութիւն» ասված խայտառակ հաստատութեան կանոններին համեմատ 140 երեսփոխաններից հարկը անպատճառ պիտի լինեն Կ. պոլսեցիք, իսկ մնացածները գա-

ւառացիք (ինչ հիման վրա—այդ գիտեն Կ. պոլսեցոց գրպանի շահերը): Բայց որովհետեւ գաւառացիներից էլ երեսփոխան ընտրվելու համար, հարկաւոր է Կ. Պոլսի մէջ առ քիչը ապրել չորս տարի, ուրեմն այսպիսով բանը վերջացել է նուրանով, որ Կ. Պոլսի ազգային ժողովի մէջ (առթիւ էլ չը լինի սուլթ) քսան տարի առաջ վիճակը անօրինոյնը եղել են միայն բուն Կ. պոլսեցի դարձակաւոր (քացի միայն իրանց գրպանին վերաբերեալ շահերին ի հարկէ) պոռոտախօսները: Այդպիսիներից իր շահերը ամենից լաւ իմացողը ԲԵՆԱՄԱՐԱՅԱՄ ՄԵՂԱԿԱՆ ՓԱՓԱԳԵԱՆ անձը, որը ամիսը 25 բուրը վարձապետութիւն անելով, այստեղ մի քանի խեղճ մէկեր համալիրի ձեռքով մի քանի դրուով Մուշի երեսփոխան ընտրվելով, կարողացաւ չորս տարուայ մէջ երեք հոյակապ աներ շինել և ահա ինչպէս. այսօր վեճ է բացվում դիցուք Ստեփան Կաթողիկոսի հարցի մասին, որի խնդիրը բնաւ իր երեսփոխանական մասնաւոր հակողութեան չէ վերաբերվում. տեսնելով սակայն թէ այդ հարցը ազգային ժողովի մէջ պիտի վիճարանվի և նրա իրաւաստութեամբ վերջանայ, նա իսկոյն կը վազէ այն անձի մօտ, որից կարելի է 50, հարիւր, նաև երեւմն էլ աւելի սակի պոկել նորա դատին ժողովի մէջ պաշտպան կանգնելով: Այն օրից, որ այդ երեւելի արարածի անկուշտ աջը կշտացրվեց, էլ սրժաւ. ազգային ժողովը թող պատրաստ մնայ ամեն տեսակ սկանդալների և խայտառակութիւնների այդ մարդու և իր նման մի աւազակապետական խմբակի ձեռքից: Ի՞նչ արած, ինչ ձեռք կայ, զիցուք թէ նորան գուրս արեցին երեսփոխանութիւնից (որի օրինակը դեռ չէ նշուած), աւելի վատ այն ժամանակ, որովհետեւ կրկին անգամ մի քանի դրուով կաշառված համալիրից ընտրվելով, նա դարձեալ ներս կը գայ և աւելի մեծ սկանդալներ կան: Կիցուք թէ նորան ձեռքը վարացած ժողովուրդը, ինչպէս այդ եղաւ Ներսէսի վերջին հրաժարականի ժամանակ, դորսինց էլ ոչինչ օգուտ, որովհետեւ միւս օրը շարքը սրբելով, նա դարձեալ կը գայ ինչո՞ւ իր տեղը և դարձեալ կը շարունակէ սկանդալներ անելը. ինչ արած այսպիսիների դէմ, էլ ինչ ձեռք կայ. ոչինչ, ոչինչ ձեռք, ոչինչ միջոց:

Հիմայ չէք գործնայ որ ձեր աշխատակցի արած քննադատութեանց դէմ առաջին ձայն բարձրացնող և Հայոց պատուի նախանձախնդիր կանգնողը չէնց սա է մի շարք յօդուածներ գրելով «Հայրենիքի» մէջ, կոչելով «Մշակը» վաղուց արդէն» (ազգայնեան) լրագիր, իսկ նորա աշխատակցին էլ այժմ նոյն (ազգայնեան) նպատակաւ Կ. Պոլսի եկած մէկը, իր յօդուածները մէկի մէջ այդ պարտն իր բոլոր ասածներին հաստատութիւն էր բերում այն, թէ «Մշակի» ուղղութեան և նորա աշխատակցի մասին իրան վաղուց արդէն գրել են Պետերբուրգից Հաստարժանայարդ» անձինք. էլ կարող էք դատել թէ ո՞ւմ հետ գործ ունէ նա և ինչ պտուղ է...

Խեղճ Ներսէս պատրիարքը այսպիսի մի քանի նիւսերի ձեռքից էլ չը գիտէ թէ ո՞ր փախչի, ճարահատված ամենայն դէպքում գիշումն է անում նոցա, սկանդալներից ազատվելու համար, վասնորոյ որ և իցէ մի քննիչ յանձնաժողով կամ ժամանակաւոր կազմված ժամանակը Ստեփան Փափագեանին էլ անողաճառ մէջը կը մտցնեն, որ էլ հրապարակական խայտառակութիւններ չը պատահեն:

Այս ամենից յետ, ինչ մտքի վրա է ընկնում մարդ.—Կ. Պոլսի գործիչների ընթացքի և արարքների վրա մշտապէս հակելու և ազդելու համար, քիչ է միայն որ և իցէ մի ուսանողին ժամանակաւորապէս այստեղ ապրելը և պրօպագանդա անելը, այլ հարկաւոր կամ մշտապէս, թէպէտ փոփոխակի Ներթերով, այստեղ մի քանի ուսանողների լինելը, թէ մի ուսանող անկախ օրգան ունենալը: Ահա երբ կարող են միայն ուսանողները միշտ ճիշտ տեղեկութիւն և փրկարար ազդեցութիւն ունենալ Կ. Պոլսի բարոյապէս ու մտաւորապէս փտած ինտելլեկտիւային վրա:

Յայտնի իրողութիւն է, որ արժարժուաներից, քննադատութիւնից, օրվայ լուսից վախեցողները և սիրտը դողըր՝ ամենքից շատ պակասութիւններ ունեցող, իրիճը արատաւոր և դուռը կեղտոտած հասարակային մարդիկ և հաստատութիւններ են, չէնց այսպիսիներն են, ինչպէս ասեցի որ «Մշակի» նոր դուռն անգամ ժամանակը ամենքից շատ էին բղաւում, կազդակում այդ լրագրի բռնած յարձակողական ըն-

բազմաթիւ մահմտականներ կան, բայց ոչ ոքի գլուխը չէր մտած այդ երկիրներէ մէջ վերանորոգութիւններ իրագործելու ժամանակ, իշխանութիւնը յանձնել մի թիւրք, մահմտական նահանգապետին: Այդ կը նշանակէր քանդել նոյն իսկ այն վերանորոգութիւնները, որոնց իրագործման համար այդքան ջանք էր թափած, այդ կը նշանակէր ջուր մաղել, աւելի ոչինչ:

Մենք դարձեալ հրատարակում ենք հաստատու Վախճանի վերաբերեալ պատասխաններ: Կամ զուցէ անգլիական դիւանագէտը դիմամբ ցոյց է տալիս իր անկողմ նապաստակները դէպի թիւրքիս, որպէս զի ընդդիմադրութիւնը զրգուցում հայերի և նրանց ներկայացուցչի, ներքէս պատրիարքի կողմից, ցոյց տայ այդ ընդդիմադրութիւնը, որպէս արդարացի բողոք, որ անհարին է անտես առնել:

Եթէ ոչ, ի՞նչ կը նշանակէ այդ տեսակ լուրերը մի փոքրիկ, սակաւթիւ ազգութիւն ճնշված է մի այլ, բազմաթիւ ցեղից, այդ փոքրամասնութեան համար հոգում է Եւրոպայ, կամենում է բարենորոգումներ մտցնել նրա երկրում, բայց որովհետեւ ճնշողները մեծամասնութիւն են, ուրեմն նոյն ճնշողներին ձեռքը պէտք է յանձնել ճնշված փոքրամասնութեան ներքին կառավարութիւնը: Պարզ է որ այն ժամանակ ոչինչ բարենորոգութիւն չի լինի:

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

ՂԱՐՍԻՑ ստացանք մի հեռագիր որ այդտեղ

թացքի դէմ, մէջ բերելով ի հարկէ «յանուն ազգասիրութեան» զանազան տեսակ կեղծ պատճառներ: Բայց այդ փարսեցիների հոգը ի հարկէ ազգասիրութիւնը չէր, այլ իրանց սեփական գլուխը, որը պիտի ուտէր իրան արժանի նարուածը: Ներքի իրան հասած ժամանակ:

Կատարելով մի մերկացնելով ուսումնայ հասարակութեան մէջ դարերով դիված կեղծքը, «Մշակը» չէր մոռանում և տաճկանայերին էլ, այլ կարողացածին չափ յիշում էր սոցա իրանց բռնած բողոք անհաստատ, կեղծ, խաբուսիկ և ասիկար գործերի մասին էլ: Բայց լինելով այսչափ հեռու սոցա իւրաքանչիւր գործից, հետեւաբար և անկարող լինելով ի մտոյ վերահասու ու տեղեկ գտնվել սոցա ամեն արարքներին, «Մշակը» ստիպված պիտի լինէր բաւականաւ լոկ ընդհանուր ցուցումներ անելով սոցա ունեցած թերութիւնների վերաբերմամբ: Բայց երբ մի օր խորհուրդ յղացաւ ձեր մտերմական խմբի մէջ, որ ձեր աշխատակիցներից մէկը անպատճառ առիթ գտնէ զալ այս կողմերը, ձեռք աւելի ձիշդ անդեկութիւններ և հաշիւ տալու համար, այդ մտքի իրագործմանից յետ, էլ սոքա դարբերցին զանց առնել «Մշակի» խորհուրդները և դիտողութիւնները, երբ առաջ գրեթէ միայն քէֆի համար էին կարգում նորա մշտապէս այնչափ լրջմտութեամբ արած առաջարկութիւնները: Մորա պատճառը այն է, որ գող սիրտը դող մինչև ձեր աշխատակցի կ. Պոլսի գալը, սոքա վտանգ էին, որ մի օր և իցէ կազմակերպելու երկրորդայ լաւ իմանալով սոցա դաւաճան և մասնիչ բնատրութիւնը, սիրտ չէր անի սակայն շատ էլ պարզութեամբ բաց անել սոցա բոլոր օյնները, որովհետեւ այդպիսի դէպքում խեղճ ձեւարտասէր երկրորդայ թղթակիցը բաւական կը պատժէր, տեղացի լինելով:

Մինչդեռ ուրիշ բան է սոցա յարաբերութիւնը ինձ հետ, թէկուզ հազար տեսակ էլ հայնոյանք, լուսանք ու կեղտոտութիւններ էլ զըրեն իմ դէմ, թէկուզ հարիւր անգամ էլ դատ սկսեն ու մատնութիւններ անեն, դարձեալ գիտեն, որ մի օտարահայտակ անկախ մարդից մեծ բան չը պիտի կարողանան վատտակել, մահաւանդ որ իրանք էլ իմանալով իրանց ստրկա-

ժողոված է 400 բուբլ յօգուտ «Փոքրնալ դ'Օրիան» լրագրի և այդ գումարը ուղարկվեցաւ փոստով «Մշակի» խմբագրութեան անունով: Առաջվայ փողերի հետ կանի 845 բուբլ:

Հնորակալութեամբ ստացանք «Կանոնադրութիւն հայոց բարեգործական ընկերութեան կողմէս»: Կանոնադրութիւնը ստիպւած է հայերէն և ռուսերէն լեզուով:

«Մշակի» խմբագրութիւնը հնորակալութեամբ ստացաւ պ. Գարբիէլ Մուշեղեանցից նրա «Խաթաբայ» կոմիզիան, առանձին բրոշուրայով ստիպւած, Գ. Մարտիրոսեանցի սպարսմում: Տիպը շատ գեղեցիկ է և մաքուր: Կոմիզիան նուիրված է Միհրատ Սմբերեանի յիշատակին, որ և ստեղծեց բեմի վրա Գարսախմ կապուցի տիպը: Մեր ստացած օրինակի վրայ յայտնված չէ թէ, որքանով է ծախվում գրքուկը և որտեղ նրան կարելի է առնել: Կոմիզիայի բովանդակութեան վրա մենք աւելորդ ենք համարում խօսել, քանի որ նա ծանօթ է ոչ թէ միայն թիֆլիսցիներին, բայց և Ռուսաստանի բոլոր հայերին: Այդ պիւստան առաջին անգամ ներկայացրած է եղել 1866 թ-ին:

Այսօր, Երեքշաբթի օր, սեպտեմբերի 8-ին, ինչպէս հաղորդում է «ԱԵՅԵՅԵ» լրագրից, ժամը 1-ին կէսօրից յետոյ, պիտի բացվի հանդիսուոր կերպով թիֆլիսի հնագիտական ժողովը: Նիստերը լինելու են ֆոխարբայի պալատի մէջ:

Լսում ենք որ երեկի գիտնական Վերվոյին ընդունելու համար թիֆլիսի բժշկները պէտք է պատգամաւորութիւն ուղարկեն Մցլեթ, իսկ պրօֆէսորի թիֆլիսի հասնելուց մի քանի օր յետոյ մեր բժիշկները դիտաւորութիւն ունեն տալ նրան մի ճաշկերպ:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

«ՂԱՐՍԻՑ» ԼՐԱԳԻՐԸ ԵՒ ՀԱՅԵՐԻ ԹԻՒՆ

Վազըթ իւր այս աւուր թուով սա յայտարարութիւնը կընէ, որոյ արժէքին վրայ մեր կողմէ բան մը յաւելուլ չենք ուզեր:

Ձերոյց ելած էր թէ հրահանգներ եկած են կ. Պոլսոյ դեսպանաց Անատուրի (Հաստանի) բարենորոգմանց նկատմամբ, բայց ստուգուած է որ այդ զրոյց անհիմն է: Այսպիսի ընդհանուր հրահանգ մը զալու համար, պէտք է որ տէրութեանց միջև համաձայնութիւն կենայ այդ խնդրոյ վրայ: Բայց Անատուրի բարենորոգմանց մասին բնաւ համաձայնութիւն չը կայ: Կարելի է որ այս մասին խօսուած լինի այն հրահանգաց մէջ՝ որոց համար ըսինք թէ եկած են լորտ ՏՐՖԵՐԻՆԻ, բայց չեմք կարծիք որ Անգլիոյ դեսպանին հրահանգ տրուած լինի Եւրոպայի բան մ'ընելու քան թէ բարեկամական գիտողութիւններ ուղղել Բ. Կրան:

Վազըթ իւր այս աւուր թուով Մասիսէն կընդօրինակէ հայոց թուոյն վերաբերեալ հատուածը, զոր փարիզի կրթական հանդէս մը հրատարակած էր, և զոր մէք բացատրած էինք, և յետոյ սա տարօրինակ խորհրդածութիւնը կընէ թէ. «Աշխարհի երեսը ցրուած այսչափ փոքրաթիւ ազգ մը (Հայք) թագաւորութիւն, իշխանութիւն, անկարող լինելով, յայտնի է որ էր մէն ի սթան, Ֆիլան, խօսքերն երեւակայութիւն են պարզապէս»:

Յայտնի է որ Վազըթ իրաւունք չունի այսպէս խորհելու: Եթէ հայկական թա-

ել տեսնելով, որ իրանց բոլոր կեղտոտ արարքները հնագիտէ պիտի հրապարակ հանվին, էլ բաները գործերը մի կողմը դրած սկսեցին այժմ իրանց զխաւսը զբաղմունքը չինել «Մշակը» և նորա աշխատակիցը: Սր չի անցնի, որ այստեղի լրագրիներէր գտնէ երեքը չունենայ յօդուած, լի անզօր զայրոյթով իր մասին արած այս ինչ, այն ինչ մերկացման դէմ: Իսկ թէ որչափ զեղծ է կ. Պոլսի մամուլը և ինտելիգենցիան զօշաքաղութիւնից, կեղծ ազգասիրութիւնից, դարձեալ կախստութիւնից և ամեն տեսակ սոթը խարձակութիւններից, ա՜ն ապացոյցներից մի քանիսը:

Միտի կաթողիկոսը ինքը ամիս կ. Պոլսի սպասելով ազգային ժողովի որոշման և ունենալով աշխարայ դիտաւորութիւն անաշողութեան դէպքում բաժանվել կ. Պոլսի պատրիարքի իրաւասութիւնից, գրեթէ ոչ մի հայ լրագիր, բացի Մանգուսի Էֆեթար, ոչ մի անգամ չը յիշեցրեց ազգային ժողովին նորա պարտաւորութիւնները և նորա զանցաւորութիւններից յառաջ զալ վերահանգները, որովհետեւ հարիւր ու մէկ տեսակ շահեր և զօշաքաղութիւններ ունենալով ազգային ժողովի մէջ պոռոտախօսող էֆենդիներից, հայ լրագրութիւնը չը համարձակվեց մատնացոյց լինել սոցա իրանց պարտաւորութեանց վրա: Իսկ եթէ հիմայ, ընդհակառակը, ամեն կողմից սկսել են թուրքիսի վրայ, չը կարծէք, որ այդ նորանցին է, որ այս կեղծաւոր և շահամոլ լրագիրների սիրտը այրվում է. ամենին ոչ, այլ նորա համար է միայն, որ էֆենդիների հրամանը այդպէս է պահանջում: Միթէ իրաւացի չէ այժմ «Մանգուսի» երբ հրատարակել է իր ընթերցողաց թէ տեսնելով վեց հայ թերթերի այս տեսակ անպիտանութիւնները, եւ ամենայն սիրով տեղի կը տայ իր լրագրի մէջ ոչ միայն այն յօդուածներին, որոնք ընդգէմ Միտի կաթողիկոսին են, այլ ևս ի նպաստ: Մինչդեռ այսպիսի անաշառ և ազատ վարմունքի համար այդ խեղճ լրագիրը ուրիշ օր չէ տեսնում փարսեցիների ձեռքից բացի զայրոյթ և դաւ...:

Պատրիարքարանի բոլոր պաշտօնեաները չը ստանալով ուժով, սնդուկի դարդակութեան պատճառով, բոլոր ընթացիկ գործերը թողել են

գաւորութիւն մը հաստատելու համար Հայոց թուոյն և եթ նայիլ պէտք լինէր, տարակոյս չը կայ որ Հայք շատ աւելի բազմաթիւ են քան թէ թագաւորութիւն ունեցող կարգ մը ժողովուրդք, որպէս Հելլենք, Փորթուկիզք, Հոլանտացիք, Տանիմարքացիք: Կարձեալ, եթէ հայկական իշխանութիւն մը հաստատուու համար հայոց թիւն ի հաշիւ առնուլ պէտք լինէր, տարակոյս չը կայ որ հայք շատ աւելի բազմաթիւ են քան թէ թագաւորութիւններ, որպիսի են Պուլիարիա, Սերպիա, Գալատիա, և այլն: Եւ եթէ ինքնօրինութիւն տալու համար հայոց թիւն ի նկատ առնուլ պէտք լինէր, յայտնի որ հայք շատ աւելի բազմաթիւ են քան թէ ինքնօրինութիւն վայելող կարգ մը ժողովուրդներ, որպիսի են Արեւելեան Բուլղարի, Արաբիան, և այլն: Եւ եթէ ինքնօրինութիւն ընտելիք: Խնդիրն հոս է սակայն թէ այս երեւակայական բաներէն ո՞չ մին թուով և եթ կը լինի, և եթէ հայք ո՞չ թագաւորութիւն, ո՞չ ինքնօրինութիւն, ո՞չ ալ իշխանութիւն ձեռք բերելու հետաճու չեն, և միշտ կը փափաքին Օսմ. տէրութեան հովանաւորութեան ներքև մնալ, պատճառն այն չէ թէ իրենք երեք միլիոնէն աւելի չեն: Վազըթ իւր սովորական սրամտութեամբ պէտք էր քաջ ըմբռնէր այս կետը:

(Մասիս)

ԻՏԱԼԻԱ

Վիկտոր Էմանուէլ թագաւորի մահից յետոյ Հռոմի մէջ այնպիսի շքեղ և բազմամարդ թաղում չէ կատարվել, ինչպէս նորերումս կատարվեցաւ թատրոնական գըր-

առ կախ, ինչու. որովհետեւ տասնեակ հազարներով ճաւեր արքայացի փարսեցիները միայն խօսքով են հայրենասէր, այլ ոչ մի կողմէ անգամ տալու իրանց պատրիարքարանը և պատրիարքին օգնելու համար:

Ազգային հիւանդանոցի հոգաբարձութիւնը երէկ խմբովին հրաժարական տուաւ, թողնելով հիւանդանոցի մէջ վեց հարիւրից սակի որը ու անկարներին անտէր անտերու: Ինչու. որովհետեւ քսան հազարներով այդ հիւանդանոցի պարտեզում կեցցէներով սարեղարձան կատարող խաբրայ շարժառանները, որոնք ամեն տեսակ ապականութեանց համար այնչափ առատ են, ոչ չինչով չեն ուղղում օգնել հիւանդանոցին:

Ո՛րք անեմ, որով վերջացնեմ ցոյց տալու համար ձեզ թէ՛ որչափ սուտ է, կեղծ ու խաբրայ այստեղի ինտելիգենցիան. որչափ անօգուտ և ապարդիւն է նա նոյն իսկ կ. Պոլսի հայերի կարեաց անշահախնդիր ու օրինաւոր կերպով ծառայելու համար, էլ ոչ միայն Հայաստանը չլուսով: Իրկելու: Սուտ են, հարիւր անգամ սուտ են սոցա բոլոր ճաւերը, բոլոր խօսքերը, շարժուածքը, գործունէութիւնը, վանսորոյ մի օր առաջ պիտի բարոյթիւն անենք Հայաստանի ժողովրդին, յայտարարելով, հրատարակելով, արժարեւելով համայն հայ աշխարհի մէջ, թէ՛ Հաստատանի հայ ազգաբնակիչներին և անհատական հայերի մասին: Կ. Պոլսի մահից շքեղ և բազմամարդ թաղում չէ կատարվել, ինչպէս նորերումս կատարվեցաւ թատրոնական գըր-

Կրկեր Նիկողոսեան

աճանքի յայտնի հեղինակ, ազգասեր և հանրապետական Կոստայի թարգմանը: Խալաթի հարիւր հազարներով հաւաքվեցան նրան վերջին ողջոյնը տալու համար: Բացի կղերականներից իտալական քաղաքական բոլոր կուսակցութիւնները, որոնց թուում և բանւորները, ուղարկեցին իրանց ներկայացուցիչներին յուղարկաւորութեան հանդիսին ներկայ գտնվելու համար: Հոսով պատի մտ, այնտեղ, ուր 1870 թուին մի ձեղք էր բացված, յուղարկաւորութեան մասնակցողները կանգնեցին ճառեր լսելու համար: Բոլոր ճառախօսները ուխտեցին հաւատարիմ մնալ Կոստայի հակակղերական ոգուն և չը հանգստանալ մինչև չը ոչնչացան: «Հոսով մէջ եղած խաւարի նեցուկը» Գաղափի ծածկողի ծայրերը բռնել էին, դեռասանուհի Մարինի, Հոսով քաղաքագուխը, Մեհոտի Գարիբալդի, Ալբերտո Մարիո և «Opinione» լրագրի խմբագիրը: Ներկայ եղողների առաջից տանում էին հակակղերական միութեան մեծ գրոշակը: Յուղարկաւորութիւնը 4 ժամ էր շարունակվում: Հանդուցեալ Կոստայի հանրապետական էր: Նրա ամենալաւ գրամաներից համարվում է «Nerone artista», որ էլնեստ Բոսսիի լեպետուարի մէջ է: Կոստայի քաղաքական ծագիկ հասակում:

ԹԻԻՐԻՔԻԱ

Ապտամբութիւնը հիւսիսային Ալբանիայի և Պրիզրինի շրջականերում դեռ ևս վերջացած չէ: Կերվիշ-փաշայի նիզամները և Ռէկա նահանգի բնակիչները մի կուր ունեցան, որ վերջացաւ նիզամների փախուստով: Թիւրքերից 20 մարդ սպանվեցան: Պրիզրինի շրջականերում այլանցիների մի ահաբեկ խումբ կամեւում էր խանգարել գիւղերները հաւաքելուն: Նրանց դէմ ուղարկված երեք բառայիւն թիւրքաց զօրքերը երկար հրացանածուրթներից յետոյ ստիպված էին յետ քաշվել Այդ նորից սկսված ապստամբութեանը Գերվիշ-փաշա մեծ նշանակութիւն է տալիս և Սկուտարիի նահանգապետից օգնական զօրքեր է պահանջել: Ալբանիան մէջ լուր է տարածված, որ Կ. Պոլսի մէջ գերի եղած միրիզիաների իշխան Պրենկ-Ղոզայի սպանութիւն է շնորհված: Սուլթան Աբդուլ-Համիդ հետզհետեւ հեռանում է քաղաքականութենից և դիպլոմատներին: «Polit. Corresp.» լրագրին Կ. Պոլսից գրում են, որ եւրոպական դեսպաններից մեծ մասը տեսնում է սուլթանին հաւատարմութիւնը յանձնելու ժամանակ: Տեսութիւն նշանակվում է խնդիրը ստանալուց յետոյ: Ապանիական դեսպանը ստիպված էր 40 օր սպասել, մինչև սուլթանը նրան ընդունեց: Ամերիկական նոր դեսպանը մի ամից աւելի սպասում է, որ սուլթանը ընդունէ նրա հաւատարմութիւնը: Այս տարի, ինչպէս և առաջ լինում էր, բոլոր դեսպանները տոմսակներ խնդրեցին բայրամի տօնին ներկայ գտնվելու համար, բայց նրանց խնդիրքը մերժեցին, պատճառ բերելով տեղերի պահասութիւնը: Սուլթանը չափազանց կասկածաւոր է դարձել: Վերջին ժամանակներում նա երկու անգամ ներկայ գտնվեցաւ կրօնական հանդիսին և երկու անգամ էլ փոփոխեց առաջուց որոշված ճանապարհը պալատից մինչև մզկիթ: Նորերում երկու իտալացի կալանաւորներից, որովհետև կասկածում էին, թէ նրանք ճայթող ուսուցիչ էին պատրաստում սուլթանին սպանելու համար: Բայց իտալացի իտալացիք հիւրանոցներից մէկի

մէջ միայն խօսել էին ճայթող ուսուցիչի մասին և այդ պատճառով նրանց կալանաւորել էին: Թիւրքաց ազգաբնակիչները առհասարակ անբաւական է գործերի այժմեան գրութենից, հեռուապէս սուլթանի անհանգստութիւնն էլ հասկանալի է:

ՆԱՄԱԿ ՊԱՐՈՎԱՍՏԱՆԻՑ

Թարգմ. 10 օգոստոսի
Վերջին ամիսները եւ անցկացրի Պարսկաստանի, զլուարագէտ թարգմ. մէջ: Մտնելով Արագածականի այդ նշանաւոր մայրաքաղաքը, մարդ ընկնում է մի տեսակ տխուր սրամաղուրթեան մէջ. ոչ մի կողմ կեանքի մի ուրախ նշույլ չէ նկատվում. որ կողմով, որ փողոցով որ անցնէք չարունակ կը պատահէք կռիւների, սնվաշիլ հայտնաբերելի, և անպիտան սրիկաների խումբերի. մի խօսքով հասարակական ուրախ կեանք չը կայ: Թարգմ. ինչպէս Արագածականի վաճառաչա՛ն և բազմամարդ քաղաքներէն առաջինը ունի մօտ 65,000 տուն բնակիչ բաւ մեծի մասամբ թուրքեր և պարսիկներ. քաղաքը բաժանվում է առանձին առանձին թաղերի. արեւները շինված են միմեանց մօտ անկարգ և նեղ փողոցներով, այնպէս որ կառք բոլորովին չէ կարելի գործածել: Գլխաւոր առևտուրը Ֆրանսիայի հետ է, որտեղից աճափին քանակութեամբ ապրանքներ են ստացվում: Թարգմ. կան 5, 6, Ֆրանսիացիներ և մի քանի թուրքեր, որոնցից իւրաքանչիւրը միմյանց 6, 7 հազար հակ, թողած ուրիշ ապրանքները, մանուֆակտուրա է բերում Ֆրանսիայից: Բաղաբի մէջ գտնվում է մաքսատունը. լուսաւորեալ երկիրներում մաքսատունը հաստատված է այն պատճառով որ ժողովուրդը զգալով իր անհրաժեշտ պիտուքի գնի սղութիւնը երբ ստանում է եւրոպական քաղաքներից, նա սկսում է այն ժամանակ աշխատել ինքը անձաւոր կարգից հողաւոր, և նրան պատրաստելու արհեստը սովորել ջանալու. բացի այդ մաքսատունը մարդ է առնում միմիայն մտած ապրանքները, այն էլ հաշուով և կանոնաւոր: Բայց այդպէս չէ Պարսկաստանում. այդտեղ ինչպէս տեսութեան միւս հիմնարկութիւններէն շատերը նորից է մաքսատունը կազմակերպվում է իւրաքանչիւր տարի, որ և իցէ մի անհատին, և այնուհետև նրա կամքից է կախված ինչպէս ուղում է մարդ առնելու, որը մի և նոյն (100/5) մարդը առնում է ոչ թէ միայն ներս մտած, այլ և դուրս եկած ապրանքից, որոնց արտադրում է նոյն իսկ Պարսկաստանը, որինակ չամիչ, բաղամ, բամբակ, մորթի և այլն: Այժմ գործարան, ոչ մի ֆաբրիկա չը կայ ամբողջ Պարսկաստանում. կառավարութիւնը գիւղական հարկ, կամ ուրիշ այդպիսի փողեր չէ ստանում ժողովրդից: միմիայն արհեստարաններից մի նշանակեալ գումար առնում է: Քաղաքական որ և իցէ մի կանոնաւոր հիմնարկութիւն բոլորովին չը կայ. ոչ մի տեղ եւրոպական լուսաւորութեան նշանակում չէք գտնի. Բնչ կարող է մի ազգ այնքան լուսաւորացնել, զէպի պարագայում տանել, ինչքան գրականութիւնը, սակայն Պարսից գրականութիւնը դուրս է առաջադիմութիւնից: Ժողովուրդը անկիրթ է, և անբարոյեան է լուսաւորեալ աշխարհ: կարգերին հետեւելու և առաջադիմութեան մի ձգտում ցոյց տալու: Թիֆլիսում հրատարակող Պարսից «Չիխա» լրագրից առաջարկել էր մի տեսակ նոր եւրոպական ձևի տառեր, իրենց տառերը փոխելու, սպազարական գործը դիւրացնելու համար և այդ մասին մի նշանաւոր դժուարութիւն չը կայ, փոխանակ այն ինչ տառը այնպէս գրելու՝ այնպէս գրել. դա մի շատ դեղնիկ առաջադիմութիւն էր. բայց հարիւրաւոր տարիներ են հարկաւոր պարսկին համոզել իր գուրանի սրբազան տառերը փոխելու: Այս, կայ մի ոյժ, որ աւելի աշխատում է այդ ազգը շարունակ գէպի խաւարը գլորելու, և այդ էլ պարսից հոգեորականութիւնն է. օրինակ մի թեհրանցի հարուստ պարսիկ, որ փոքր ի շատէ ճանապարհորդած է Եւրոպա, վերադառնալով ֆարսիկ հիմնում է մի հիւրանոց եւրոպական ճաշակով, և յաջողութիւն էլ գտնում է, մի շարաթից յետ մուշտէիցը մի մարդ է ուղարկում նրա մօտ որ այդպիսի մի հիւրանոց շարաթի հակառակ հասնում է և պիտի փակվի, քանի որ նրա մէջ մասին էր (դա ողբի պէս մի բան է. մի մօլա բարձր

ճայնով ստում է, միւսները լաց են լինում. պարսիկները սովորութիւն ունեն իւրաքանչիւր մի ուրախութեան ժամանակ այդ էլ ունենալ) և աղօթքներ չեն կատարում: Հիւրանոցի տեղը չէ կարողանում դիմադրել, որովհետև մուշտէիցի մի խօսքը բաւական է ժողովրդեան մոլեռանդութիւնը գրգռելու և նրան խանդաբերելու:

Ոչ պակաս վտանգաւոր է Պարսկաստանում ճանապարհորդութիւնը. կան այնպիսի ճանապարհներ, որտեղից մարդ անցնելիս սարսափ է գգում իր վրա. օրինակ Արաքսի ափի վրա «Կալիկալա» անունով մի տեղ կայ, մի կողմը Արաքսն է, միւս կողմը մի փայտ, միջոցը մի նեղ հող է և խախուտ ճանապարհ է, որտեղ ձիուց ցած իջնելով մարդ ամենայն զգուշութեամբ անցնում է. քիչ չէ պատահել որ մարդիկ և ուղտեր իրենց բեռներով գլորվել են այդտեղ և խեղդվել: Սասանիկ երկրից կայ նաև աւազակներից այդտեղում, սակայն լինելով միակ մտնիկ ճանապարհը Թարսիցից գէպի Շուշի երթեկութիւնը միշտ այդ ճանապարհով է լինում. տէրութիւնը մի կողմէլ անցում չէ մտնում այդ կողմերը լուսացնելու: Արաքսի կամքի պարսից կողմում կայ մի շինութիւն, բաւական հին, որ ծառայում է այդտեղից անցնող եկողների անպաթկթիւնին մտնիկ տալու և պատկանեալ փողը պարսից հրատարակներից առնելու, այդտեղ նոյնպէս կապալով է արվում: Եւ այդպիսի տեսայ թէ ինչպէս թէ գնացող և թէ եկող մշակներին կամ հնձուրներին անիղծաւար կողպատում էին. տէրութեան այդպիսի տեղերը կապալով տալուն առեթիւր իր պաշտօնատարներին զողովիւնը, խաբէութիւնը, և խարդախութիւններն են, և այդ պատճառով տէրութիւնը միանգամայն կապալով տալով գլուխը ցաւից աղտոտում է: Թարսիցի մէջ մի հայ երկրասարդ պ. Ա. Գորոյանց, որ ինքը բաւական զարգացած մի երկրասարդ է, պարսկերէն լեզուով գրում է մի բրօշուր, նկարագրելով այն բոլոր անկարգութիւնները, որ պատահում են կառավարչական շրջանների մէջ պաշտօնատարների և մեծերի ձեռքով, և առաջադրում է բոլոր այն տխուր երեւոյթների սկզբնական պատճառները, որոնք Պարսկաստանը միշտ պահում են խաւարի և տղախութեան մէջ, առաջարկելով նաև այն անմիջական լեֆօրմները, որոնք հարկաւոր են մտնել Պարսկաստանում: Բրօշուրան ուղարկում է ուղարկի նորին վեհապառութեան Շահի վրա, որից հրաւիրվում է Թեհրան վարձատրվելու իր խոհուն տաղանքի համար. երկրասարդը հասնելով Թեհրան մեծ պատիւ և համակրութիւն է ստանում նորին վեհ. Շահից: Մնալով Թեհրանում, մի գիշեր սարսափելի կերպով վերաւորվում է անայտ թուրքերից, և ինչպէս լավում է, նրա գրութիւնը լաւ չէ. վէրքը ստացած է գլխից և անցած է մինչև ուղեղը. նա անկարող է խօսել: Անցնելով Արաքսի վտանգի տեղերից պարսկաստանի վիճակը թողցնելով պիտեւոր տպաւորութիւն իմ որտի մտք: Նայատանից անջատված այդ մի միլիոն աղքատներով զուստվում է սակաւ բացառութեամբ թշուառութեան մէջ. թէ նիւթապէս և թէ բարոյապէս նա գտնվում է նոյն անաշտութեան խոր քնի մէջ, որ արեւելի հարկաւոր տարիներ նրանց վրա, պցել է նրանց մի տեսակ թմբութեան մէջ: Սակայն, դժբաղդաբար, մեր հայ, մասաւանոյ ուստիանայ մասուրը, որ այդքան վերմ կերպով պաշտպանում է ճաճկահայաստանի իրաւունքները, դարձնում է արդեօք մի փոքր ուշադրութիւն ևս Պարսկաստանի այդ ողորմելի աղքատներին վիճակի վրա, որոնք ցրված Պարսկաստանի այլ և այլ քաղաքներում, օրից օր անհետանում պակասում են: Գժբողդաբար ոչ, կամ շատ քիչ: Ամբողջ Պարսկաստանի մէջ մի 40 օրինակ հայ լրագիր հայիկ. թէ մտնի (խօսքս «Արագած» համար չէ): Ինչո՞ւ համար չը պէտք է աշխատել այդ մասին. պարսկաճար կարօտ է օգնութեան, պէտք է անմիջապէս նրան և օժանդակութեան ձեռք կառկանել: Այդ պարտաւորութիւնը զըլխաւորապէս էլ միմիայնին է, իր անշատեալ հօտը պաշտպանելու, մայրենի լեզու չիմացող, մասնաւորութեան խաւարի մէջ լուծվող այդ հայերին փոքր ի շատէ զարգացնել: Պարսկաստանի հայը աղքատը չէ, նա հենց նեղը ևս կարող է իրեն մի կերպ նիւթականապէս օգնելու, միայն մի աշխատող ձեռք, մի խրախոյս, նրանք սաստիկ սէր ունեն դէպի կրթութիւն և գրականութիւն:

Կրկնում եմ առձեռնայն ունի իր ներսեւ պատրիարքը, ունի գոնեա իր լրագիրները, և չէ կարելի ասել որ զարգացած չէ, իսկ պարսկաճար ոչ մէկը չունի. պէտք է աշխատել այնտեղ հիմնելու մի օրգան, որ համապատասխան լինի նրանց պահանջներին, կամ հիմնել մի ընկերութիւն ձրիապէս լրագիրներ տարածելու պարսկաճարում: Ազգասեր հայը չը պիտի մեռակ հոգայ առձեռնայնի վրա. սպասելով 61-րդ յօդուածին, թող նա գոնեա մի անգամ էլ դարձնէ իր աչքերը դէպի Պարսկաստան և տեսնէ թէ որքան սրտածիլի տեսարաններ կը պատկերանան իր առաջ. մի տեղ ժողովուրդը խօսում է եկեղեցում իր քահանայի հետ թուրքերէն. մի տեղ մասնաւորապէս հայը իր բարեկամ հային «բաջողի» կամ «այոյղի» է կանչում. միւս տեղ հարկաւոր հայեր թողնելով իրենց ընտանիքը դառն աղքատութեան մէջ, պարսկի պարտքի լուծից ազատվելու համար յանձնում են իրենց ճակատագրի կամքին հեռանալով հայրենի հողից և դէպի օտար աշխարհ գնալով բեռնակրութիւն աննելու: Գրելով այս երկու տողերը, ես նպատակ ունեի հայ համարակրթեան դիմելու ուշք դարձնել իրենցից հեռու մտացած մի միլիոն հայի վիճակը քննելու. այդ առթիւ յոյս ունեմ որ կրկին «Մշակը», որ անխնայ աշխատել է ազգի առաջադիմութեան համար, պիտի այնուհետև աշխատի և պարսկահայերի դրութիւնը ծանօթացնելու միւս աղքատներուն, ինչպէս որ իր նպատակը եղել է այդ:

«ՄՇԱԿԻ» ՀՆՈՒԱԳԻՐՆԵՐ

ՄԻՋԱՉԿԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵՆԻՑ
Ս. ՊԵՏԵՐՅԱՆԻՑԻ, 4 սեպտեմբերի «Пра-ВИТ. ВѢСТН.» լրագրից հաղորդում է. Ֆիննաների միտարութիւնը յայտնում է, որ չը կայ ենթագրութիւն ծխախոտի արտօնութեան կամ կապալաւորութեան մասին: Չլնուորական գիմնադիւններում թոյլ է տուած ընդունել ինքնաթոշակ աշակերտներ տարեկան 150 բուրջ վճարով:
Ս. ՊԵՏԵՐՅԱՆԻՑԻ, 4 սեպտեմբերի Պետական բանկի 5% տոմսակը առաջին շրջանի արժէ 96 բ. 75 կ., երկրորդ 94 բ. 25 կ., երրորդ 94 բ. 75 1/2 կ., չորրորդ 93 բ. 87 1/2 կ., ներքին առաջին 5% փոխառութեան տոմսակը արժէ 227 բ., երկրորդ 221 բ., արեւելեան առաջին փոխառութեան տոմսակը արժէ 91 բ. 25 կ., երկրորդ 91 բ. 12 1/2 կ., երրորդ 91 բ. 25 կ., ոսկի 7 բ. 62 կ.: Թուսաց 1 բ. 1օնդոնի վրա արժէ 26,03 պէս, ուսաց 100 բ. Համբուրգի վրա արժէ 222 մարկ, 25 պֆ., ֆարիզի վրա արժէ 274 ֆրանկ 25 սանտիմ: Բօրսալի տրամադրութիւնը հանգիստ է:
Ս. ՊԵՏԵՐՅԱՆԻՑԻ, 5 սեպտեմբերի «Русскій Инвалидъ» հաղորդում է որ հեռուեալ պատանշանները շնորհված են հեռուեալ անձինքներին, օգոստոսի 30-ին: Գեներալ իշխան Դաիսովսկոյ ստացաւ Ալէքսանդր Նեվսկոյ շքանշանը, գեներալ Զօներայներ Վօեակովսկի և Պերեպլոպսկի Ս. Վլադիմիրի երկրորդ աստիճանի, գեներալներ Վիտալիշտայն-Բրելբուրգ, Սեմէվսկի, Սմէկալով, Պէտերս, Գրանկին, Վէվէրն, Պետրօֆսկի ստացան Ս. Ստանիսլավի շքանշանը առաջին աստիճանի: Սեպտեմբերի 4-ին տուած հրամանով Արտիլերիական ապարդիւրի գլխաւորը Բօտի տեղ նշանակվեցաւ Գեմիանկովսկի:

Յ Ե Յ Տ Ա Ր Ե Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

ԾԱԽՎՈՒՄ ԵՆ 25% ԷԺԱՆ
 քան թէ ուրիշ տեղ. թէ՛ թ, կախո, ՇՈՎՈՒՄԻ, շեռե Բագու, ընդունում էմ ամեն տեսակ բնակիչներ, մուրաբաներ, բրինձ, ամաններ, կոմիսիան յանձնարարութիւններ կատարածակներ, բոկայներ, թէյամաններ, սուրբեր, ՄԱՏՈՒՑԱՐԱՆՆԵՐ, երես յունանու ամաններ, ԿՈՂՊԻՔՆԵՐ, ԶԳԵՏԱԿԱՐՆԵՐ, զգալներ, դանակներ, ԳՐԻՉՆԵՐ, թուղթ, ծրարներ, տետրակներ, մատիաներ, ՀՐԱՑԱՆՆԵՐ, ԲԷՎՈՂՎԵՐՆԵՐ, մէջքակապներ, կլէօնկա, թԱՄԲԵՐ, սանձեր, ութներ, ՄԱՆՃԱՎԱՆՆԵՐ, երեսբիչներ, թաշկինակներ, կանանց գուլաներ, մարդկերանց գուլաներ, տուպետի սպայն, հոտաւէտ ջրեր, շերբետ, ցիտրան մագնիզիա, իրնայի զինի, պորտփէյն, խրեա, կօնիակ և 1,000 այլ առարկաներ: ԱՆԳԼԻՍԿԱՆ ԽԱՆՈՒԹԻ ՄԷՋ: ՆՈՅՆ ՏԵՂԸ փաճառականներին ՄԵԾ քանակութեամբ ծախում է թէ՛ թ. պուզերով 40, 46, 52, 58, ր., իսկ Ֆուռներով 1 ր. 1 ր. 10 ր., 1 ր. 20 ր., 1 ր. 40 ր., 1 ր. 60 ր. և 1 ր. 80 ր., իսկ ամենաբարձր թէյը Ֆուռը 2 ր. քաշը ԱՌԱՆՑ թղթի: ՀՐԱՑԱՆՆԵՐ 20—60 ր. և 204-ԲՈՐ (chokl bore) George Dau-ի գործարանից 120 ր., ըէփօլփերներ 4—34 ր., ԲՈՒԼԳՈՎ (bull dog) 11—20 ր., կանանց թամբեր 65 ր., շեֆիլդի դանակներ 3 ր. 50 ր. դրժիներ, այրօմներ կիսագնով, Ֆիլտրաներ և այլն: Ամենամեծ պահեստ հրոցանների և ըէփօլփերների թիֆլիսում: 7—100

ՉԱՅՆԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԿԱՍՏՆՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ ՏԵՐ-ԵՋՆԻԿԻ աշխատասիրութեամբ հետեւեալ ձեռնարկները փաճառում են բացառապէս Կիովկասան: Զարթ. Գրիգորեանի գրափաճառանոցում:
 1) Կասազիք հայի ձայնագրութեան . . . 30 ր.
 2) Մանկական ձայնագրեալ երգարան . . . 40 ր.
 3) Մանկական երգարան առանց ձայնագրութեան . . . 20 ր.
 4) Խմբական երգեր ձայնագրեալ քառաձայն . . . 50 ր.
 Գումարով առնողներին զիջումն կը լինի: 6—10

144 Արժուէնու գալէթէա 144
 ամենաժամ պահեստ
 մեքէի և հայելիների:

ՀԱՅՈՑ ԼԵՋՈՒԻ ՈՒՍՈՒՑԻՉ
 անունով ՄԵՐ ԽԵՐՈՐԻ ՏԱՐՈՒՑՅ
 դասագիրքը լոյս տեսաւ և ծախում է Կովկասան ու Կենտրոնական գրափաճառանոցներում:
 Գինն է 40 կօպէկ:
 Իսկ ով ցանկանում է հատը 35 կոպէկով ձեռք բերել, զինը ԿԱՆԻԹԻԿ վճարելով և ճանապարհածախսը իր վրա առնելով՝
 Թող զիմք մեզ հետեւեալ հասցէով.
 „Յ Տիֆլիս. — Ու Ավաբարֆ. Ու Վանու Ստրուպու Նազարյանց.“

Պատե ունիմ յայտնել, որ լինելով այսուհետեւ Բագու, ընդունում էմ ամեն տեսակ կոմիսիան յանձնարարութիւններ կատարելու: Զանկացող պարտներին խնդրում եմ զի մեզ:
ՅԵ ԲԱԿՍ
ВЪ КОНТОРѢ БРАТЪЕВЪ БЕГЛЯРОВЫХЪ
АДЪЮ ДАВИДОВИЧУ АПРѢСЯНЦУ.
 Կօմիսիօներ—Աբէլ Ապրեսանց

ԾԱԽՎՈՒՄ ԵՆ 30% ԷԺԱՆ
ՔԱՆ ԹԷ ՈՒՐԻՇ ՏԵՂ. մուրաբաներ, կօնֆեկաներ, ԿԱՎԱՍՈ, բրինձ, ԱՄԱՆԵՂԷՆ, բոկայներ, թամբեր, երես յունանու ամաններ, շայիկներ, ԲԱԺԱԿՆԵՐ, կերակրի ամաններ (СУЖИ), մատուցարաններ, ԿՈՂՊԻՔՆԵՐ, ԿԱՆԱԿՆԵՐ, զգալներ, ԳՐԻՉՆԵՐ, թուղթ, մատիաներ, տետրակներ, ՀՐԱՑԱՆՆԵՐ, ԲԷՎՈՂՎԵՐՆԵՐ, այրօմներ, ՄԱՆՃԱՎԱՆՆԵՐ, ՀԱԳՈՒՑ, տրիօ, պարուսին, թաշկինակներ, երեսբիչներ, կլէօնկա, գուլաներ, թԱՄԲԵՐ, ՊՈՐՏ-ՎԷՅՆ, խրեա, կօնիակ և այլն: Թէ՛ թ մեծ քանակութեամբ ՎԱՃԱՌԱԿԱՆՆԵՐԻ համար ՊՈՒԿԸ 44 ր., 46 ր., 48 ր., 50 ր., 52 ր., 54 ր., և այլն: Այլ բոլոր կարելի է գտնել ԱՆԳԼԻՍԿԱՆ ԽԱՆՈՒԹԻ ՄԷՋ:
 Մի և նոյն տեղը էժան գնով. ՇԵՐԲԵՏ մագնիզիա, խմոր ՄԱՐԱԻ ԳՏԻ, ԹԻՆԱՅԻ զինի ջերմի գէմ, կարբօնիան ՓՈՇԻ, հեղուկ և ՍԱՊՈՆ, բժշկական թուղթ փաթեթիցով: Կամար, պարսկական փօշի: 61—100

ՏՆԱՅԻՆ ԿԱՍՏՆՈՎ
 Զանկանում է պարապել ներսիտան գրողից աւարտած մի փորձուած և հմուտ ուսուցիչ ԱՄԵՆԱՉԱՓԱՌՈՐ ԱՄՍԱԿԱՆՈՎ:
 Զանկացողներին խնդրում է հասցէն թողնել պ. Շափեր դէտանի պովիլիօնում կամ „Մշակի“ խմբագրատանը: 2—5

Յայտնում ենք թիֆլիզում և դաւառնելու մեր ծննդի պատուիրողներին, որ Ախալցխայի վերադառնալով թիֆլիզ Գանովակայ փողոցի վրայ՝ Իշխանուհի Բէհրուզեանցի շինութեան մէջ բաց ենք արել խանութ, որտեղ սեպտեմբերի 10-ից կը սկսենք կանանց հագուստներ ձեւելու և կարելու պատուէրներ ընդունել: Նոյնպէս պատրաստ ենք մեզ պատուիրող դաւառացիների համար ուղարկել ամեն տեսակ զերիաների գարդեր, գլխարկներ, գլխի և պտակի ծաղիկներ, շիբլաներ, ձեռնոցներ, հոփահարներ, փողպատներ, սպիտակեղէններ, կշօրիներ և այլն:
 Գերձակ Գրիգոր և Շուշանիկ Անեանց

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱԻ
„ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՍՈՎԸ ԵՒ ԷՋՄԻԱԾԻՆԸ“
 Վերնադրով գրքոյը, Էջմիածնի և սփառանքների փրմագրական պատկերով թիֆլիսում ծախում է Կենտրոնական գրափաճառանոցում, իւրաքաչիւրը 30 կոպէկով: Օտարաքաղաքացիք 10-ից ոչ պակաս ցանկացողները առանց փոստայի ծախքը հոգալու, կարող են զինել Մնացական Բէզլարեանցի հետեւեալ հասցէով. Յ Տիֆլիս, Верхняя Таможенная улица, № 31, Мнацакану Бегларянцу. 5—10

ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ԳՐԱՎԱՃԱՌԱՆՈՑՈՒՄ

ՎԱՃԱՌՎՈՒՄ ԵՆ ՀԵՏԵՆԵԱԼ ՀԱՅԵՐԷՆ ԿԱՍԱԳՐԻՔԵՐԸ՝

1	Տէր-Ա. Կոնդեան՝ Մայր. լեզու մ. ա.	35 ր.
2	— — — — — մ. բ.	40 ”
3	— — — — — մ. գ.	70 ”
4	Ս. Մանգինեանց՝ Նահապետական և հայր. աշխարհ.	65 ”
5	— — — — — Գիւցազնական աշխարհ.	30 ”
6	— — — — — Ընտանեկան աշխարհ.	25 ”
7	Կոստանեանց՝ Ծաղկաքաղ արձակ և չափածոյ բանից.	25 ”
8	— — — — — Երկրորդ շրջան.	60 ”
9	— — — — — Երրորդ շրջան.	40 ”
10	Աղայեանց՝ Ուսումն մայր. լեզուի մ. ա.	15 ”
11	Նազարեանց՝ Ուսուցիչ՝ Հայոց լեզուի գ. տարի.	40 ”
12	— — — — — չորր. տարի.	60 ”
13	Ա. յիպիանց՝ Նախակրթանք գրաք. լեզուի մ. ա.	40 ”
14	— — — — — մասն կրկր.	45 ”
15	— — — — — մասն կրկր.	50 ”
16	Եղիշէ՝ պատմութիւն Վարդանանց	80 ր. և 1 — ”
17	Եղիշէ՝ Եղծ ազանքոց.	1 — ”
18	Բագրատունի՝ Տարեք քերականութեան.	1 25 ”
19	Պալասան՝ Քերականութիւն աշխ. լեզուի.	50 ”
20	Բահայեանց՝ Քերակ. աշխ. լեզուի.	25 ”
21	Տէր-Ստեփանոսեանց՝ Սիլբոնք քրիս. հաւատ.	50 ”
22	Պօպովեան՝ Սրբազան պատ. հին կտակարանի.	60 ”
23	— — — — — նոր կտակարանի.	60 ”
24	Հէնչէ՝ Թուրքական լեզու. Ժողովածու (Ս. Մանգ.)	40 ”
25	Վարձիկեան՝ Գասազիք թուրքականութեան.	70 ”
26	Русское слово Տէր-Գաւթեանի.	45 ”
Ամենատեսակ ուսուցիչ լեզուի ձեռնարկներ:		
27	Սիմոնեանց Ն. Ընդհ. աշխարհագրութեան նախագիտ.	35 ”
28	— — — — — նոյն մասն ուսումնական.	60 ”
29	— — — — — նոյն մասն քաղաքական.	60 ”

Նոյն տեղը փաճառում են նաև այն գործածական դասագրքերը, որոնք այս յայտարարութեան մէջ չեն յիշատակուած: Բացի ստորինց՝ Կենտրոնական գրափաճառանոցին կից բացուած է նաև ուսումնարանապատկան և կանցեարտիական ամենատեսակ իրեղենների առանձին բաժանմունք: Գաւառական ուսումնարանների պահանջները կատարվում են առանց յետաձգութեան: Գումարով գնողներին նշանաւոր զիջումն է լինում: Ան փող պատուէրն ան կատար են մնում:

Արդէն պատրաստի ունիմ 25 հատ ձայնագրած հայկական երգեր դաշնամուրի համար: Այդ երգերը ի լոյս ընծայելու համար ես ստորագրութիւն եմ բացել՝ տպագրութեան ծախքը մասամբ թեթեւացնելու համար: Այժմէն ստորագրողների համար իւրաքանչիւր օրինակի գինը լինելու է 1 ր. 60 կ., իսկ տպագրութեան յետոյ զինը կը լինի 2 ր.: Իւրաքանչիւր 5 օրինակ ստորագրողը կը ստանայ 6 օրինակ:

Ահա տպագրվելու ձայնագրած երգերի անունները:
 1. Այ մարդ այսօր... 2. Ահապիշ անձայն... 3. Արեք որ երթամք... 4. Ազնիւ ընկեր... 5. Արեք Հայկազունք... 6. Արեք որ գնես... 7. Բաժակներ առնուք... 8. Գիշեր ցերեկ... 9. Երբ որ բացուին դռներ... 10. Եղբարք մի շուրջ... 11. Զինուորիս երգեր... 12. Էր հեռանաս... 13. Թէ ծխաքաշը ձեռքիս... 14. Ինչ սիրուն ես... 15. Իմ սիրտս աղ ես... 16. Իմ սիրելի գաւառուք... 17. Ինչպէս այսօր... 18. Կտուր կտուր... 19. Կապոյտ երկրքում... 20. Հայրենիք սրբական... 21. Հայոց աղջիկներ... 22. Մեր հայրենիք... 23. Մեր կեանքի նման... 24. Մայր Արաքսի... և 25. Ողջն քեզ Հայաստան: Այս 25 երգերը կը հրատարակվին մի տետրակում, որը կը ցանկան օգնելու այդ երգերի շուտով տպագրվելուն, թող անպարտ զիմեն ինձ ամենայն տեղից հետեւեալ հասցէով. Тифлисъ Ивану Артемьевичу Сузанаджянъ. Галлерей Арцруни въ музыкальную торговлю „Лира Италия“

Ինձ մօտ փաճառում են 4 հատ հայկական երգեր մի տետրակում դաշնամուրի համար ձայնագրած երգեցողութեամբ այն է 1. Ահի քաղաք. 2. Ինձ համար չէ. 3. Յօրտը փչեց և Ծիծեռնակ: Գինն է 1 րուբլի, օտարաքաղաքացիք 10 կօպէկ փաստի ծախք են փճառում: Ե Յիւնական տաւիղ Ֆրէյդուն՝ երգարանը, որի մէջ 50 հատ նոր ազգասիրական երգեր են բովանդակվում, զինն 30 կոպէկ: Զանկացողք թող զիմեն ինձ հետեւեալ հասցէով:
Յովհաննէս Սուլամանեանց

Մամուլի տակն է, և շուտով լոյս կը տեսնի Ս. Մանգինեանի հետեւեալ աշխատութիւնը. **ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՏԵՐԻ ՀԱՄԵՄԱՑ ԹՈՒՍԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ**՝ ծխական գրողների 4-րդ տարվայ գաւարթացք, և միանգամայն 1-ին, 2-րդ և 3 տարիների համար հրահանգ:

ՎԱՐՇԱՎԱ: Իր յատկութիւններով մարմնի մասերի և միանաւոր ուղի մատները քրտիկից առաջ եկած փառումն ունեւցող յայտնի նիւթը,
ԳԱԼՄԱՆԻՆ
 անունով ծախվում է Եւրոպայի բոլոր մեծ քաղաքների զեղաների և գրողատների մօտ: Գլխաւոր դէպօ նիւթի հարող Ֆարմացիի մագիստրոս Վ. ԿԱՐՊԻՆՍԿՈՒ զեղատան մէջն է գտնվում, Վարշավայում, Էլեկտորային փողոց № 35. Գալմանիներ մեծ արկղիկը արժէ Վարշավայում 50 կօպ., աւելի փոքրը 30 կօպ. և զգուշանայ խարդախութեանը և պահանջել, որ իւրաքանչիւր արկղիկը ունենայ գործածութեան մեկնութիւնը և փարիզի աշխարհահայտնի մեղաները. Վ. ԿԱՐՊԻՆՍԿԻ 20—20 (1)